

Методологічні засади ідентифікації асиметрії соціально-економічного розвитку регіонів: статистична складова

Стаття присвячена проблемі ідентифікації асиметрії соціально-економічного розвитку регіонів як стану національної економіки

асиметрія соціально-економічного розвитку регіонів, валовий регіональний продукт, коефіцієнт асиметрії, статистичні показники

Постановка проблеми. Забезпечення сталого розвитку економіки – мета та надзавдання будь-якої течії економічної теорії. Справді, метою макроекономіки є вивчення закономірностей і механізмів функціонування економіки в цілому та її підсистем з тим, щоб досягти якомога більш високого результату у вимірі системи національних рахунків, тобто – сприятливої динаміки національного доходу. Теорія зовнішньої торгівлі ставить собі за мету покращення становища країни у світовій торгівлі через встановлення найбільш ефективних шляхів використання наявних можливостей та ресурсів зовнішнього сектора торгівлі. Мікроекономіка розглядає окремі ринки та ресурси, тобто прагне забезпечити найбільш ефективний розподіл ресурсів задля досягнення якнайкращого результату для компанії, що працює на даному ринку. Тобто складові частини економічної науки спрямовані, як, власне, і Наука як така, на покращення стану (у вимірах як кількісному, так і якісному) системи, що є її об'єктом – цілісним, як у випадку з усіма економічними науками, чи частковим, властивим кожній з них.

Забезпечення покращення стану системи – завдання, вирішення якого для різних дисциплін вимагає застосування відповідно відмінної методології. Це стає зрозумілим вже на другому згори вертикальному рівні дерева цілей. Наприклад, макроекономіка намагатиметься подолати інфляцію та безробіття, шукаючи їхнє оптимальне співвідношення, встановити прийнятний для бюджету та платників рівень податків, подолати циклічні явища в економіці; мікроекономіка – з'ясувати, чи варто виробляти певний продукт і в якій кількості, встановити, які ресурси необхідні та у якому поєднанні тощо. Дане дослідження розглядає подолання просторової асиметрії національного господарства як один із шляхів досягнення вищезгаданого метазавдання. Розчленовуючи його, ми повинні розглядати такі цілі нижчого рівня, як формування критеріїв територіальної асиметрії, визначення системи її характеристик та встановлення їх критичних значень, з'ясування механізму впливу регіональної асиметрії господарства на макроекономічні показники країни, визначення можливих загроз для економіки внаслідок тієї чи іншої динаміки показників асиметрії тощо. Тому слід розглянути асиметрію соціально-економічного розвитку регіонів однієї країни як цілісний феномен. Тож висвітлення даного питання слід розпочати з аналізу поняття асиметрії як такого.

Аналіз досліджень та публікацій. Звертаючись до характеристики стану розробленості проблеми в українській та світовій економічній думці, слід передовсім зауважити, що аналізоване питання лежить на перетині трьох дисциплін – економічної

статистики, макроекономіки та регіоналістики. Досліджень, що об'єднували б у собі їх усі, автором віднайдено не було. Більшість дослідників статистичного аспекту проблеми аналізують окремі показники для окремих регіонів, характеристика ж асиметрії як явища не подається. Назагал так само можна стверджувати щодо розробленості даного питання й у економічній науці. Існують різні підходи й погляди на природу та причини нерівномірності економіки у просторовому вимірі – слід згадати таких дослідників, як Ш.-Л. де Монтеск'є, Е. Реклю, І. Мечников, І.Г. фон Тюнен, В.Лаунхардт, А.Вебер, П.Хагетт, У.Айзард, Ф.Перру, а також таких українських учених, як Б.Данилишин, М.Долішній, С.Дорогунцов, І.Лукінов, Я.Олійник, В.Павлов, В.Трегобчук, М.Фашевський, М.Хвесик, Л.Чернюк, Н.Чумаченко та інші. Однак поняття асиметрії як цілісного структурного феномену в їхніх працях не розглядається.

Результати дослідження. Асиметрія (гр. *ἀσυμμετρία*) – відсутність або порушення симетрії; симетрія – гармонія, розмірність; розміщення точок або частин предмета в просторі, коли одна половина є ніби дзеркальним відображенням другої [1, 71; 1, 613]. Таке визначення, як можна побачити, відбиває геометричне розуміння асиметрії – тобто йдеться про відмінність окремих елементів, складових частин чогось-небудь. Справді, саме у такому значенні асиметрія сприймається в анатомії – існують симетричні та несиметричні організми, системи органів, власне органи тощо. У мистецтвознавстві асиметричними вважаються твори мистецтва, елементи просторової будови яких відрізняються, не відповідаючи певним критеріям симетрії твору (наприклад, скульптура із піднятою догори рукою може вважатися асиметричною). Асиметричним одягом дизайнери вважають такий, що не є дзеркальним відносно однієї лінії. Отож між симетрією та асиметрією існує логічний зв'язок протилежності, взаємної виключності [2]. Асиметрією, таким чином, є така особливість будови, структури певної системи на визначеному рівні, яка не відповідає умовам наявності певних закономірностей, що полягають у повторенні чи подібності того чи іншого явища, поняття, процесу, ознаки, властивості, якості тощо.

Наведені вище міркування свідчать про те, що будь-який об'єкт, науковий чи позануковий, що досліджується на предмет симетрії, вимагає чітких критеріїв її встановлення (або ж критеріїв симетрії, невідповідність яким і вважатиметься симетрією). Такі критерії будуть необхідні також і для того, щоб схарактеризувати явище асиметрії соціально-економічного розвитку регіонів.

Спираючись на принципи компаративістської інтерпретації понять, можемо сформулювати, що асиметрією розвитку регіонів є такий стан національної економіки, коли присутні значні відмінності у показниках розвитку окремих територій (регіонів) однієї країни. Найзагальніше визначення, втім, як зазначено вище, не може описати явище, якщо не буде встановлено критерії асиметрії соціально-економічного розвитку регіонів.

Передовсім слід зазначити, що питання про те, за якими показниками необхідно оцінювати рівень соціально-економічного розвитку регіонів, не є однозначно вирішеним. Різні дослідники по-різному визначають найголовніші показники такого розвитку. До різних багатофакторних систем оцінювання рівня соціально-економічного розвитку включається велика кількість показників, і їхня загальна кількість навряд чи може бути бодай навіть приблизно визначена (вказується аж до 90) [3]. Застосовувані в різних теоретичних моделях показники соціально-економічного розвитку територій можна розподілити на декілька груп за певними критеріями:

- за діалектичною антиномією «кількість-якість» - кількісні та якісні показники (індикатори): наприклад, сума інвестицій до певного регіону може бути виміряна у грошовому вимірнику, а інвестиційна привабливість вимірюється присвоєнням певного рангу – регіон може бути «помірно ризикований» або «умовно безпечний»;

- за часовою визначеністю: показники бувають динамічними та статичними. Наприклад, обсяги промислового виробництва описує статичний показник, а темпи зростання – динамічний;

- за базою обчислення – абсолютні та відносні. Абсолютні використовують загальноприйнятну шкалу та виражаються у такому ж вимірнику (масовому, грошовому, популяційному тощо), відносні ж передбачають приведення абсолютних значень до порівнянного, безрозмірного вигляду, обираючи за базу (дільник) середню величину, найбільшу або найменшу. Відносні показники слід відрізняти від порівнянних – їх отримують шляхом коригування на індекс інфляції або обмінного курсу грошових вимірників, через приведення вартості кредиту із застосуванням дисконту тощо;

- за інформативністю (або ж впливовістю, показовістю) – існують показники, які, на думку переважної більшості дослідників регіональної економіки, безпосередньо характеризують рівень соціально-економічного розвитку регіону, зокрема такі, як вироблений у регіоні національний продукт (додана вартість), обсяги інвестицій в основний капітал, а також ті самі показники на душу населення, середня рентабельність за регіоном та деякі інші. На противагу загальновизнаним показникам, існують також показники, що опосередковано відбивають стан соціально-економічного розвитку регіону – наприклад, кількість вищих навчальних закладів, осіб із вищою освітою, зайнятих у сільському господарстві, обсяги будівництва житла, кількість банківських установ та придбаних автомобілів, а також ці ж показники, але відносні. Втім, якщо розглядати аналізовані показники в контексті управління господарством за цілями, власне, стосовно мета завдання економічної політики, то саме такі показники є головними, первісними, адже саме їх покращення є метою реалізації завдання економічної політики.

Отож для того, щоб схарактеризувати стан того чи іншого регіону, необхідно визначити значення визначеного зарання кола його характеристик, а потім визначити загальну його оцінку, спираючись на певну модель обчислення інтегрального показника, що характеризував би стан регіону в цілому. Безперечно, найважливішим показником, що характеризує стан соціально-економічного розвитку регіону, є питомий (розрахований на душу населення) валовий регіональний продукт. Очевидно, саме порівняння значень цього показника для різних регіонів та з середнім для країни й дасть змогу робити висновки про те, наскільки рівномірним є розвиток (у розумінні стану) економіки країни у просторовому розрізі [4]. Порівнюючи ж динаміку цього показника, можемо робити висновки про симетричність динаміки соціально-економічного розвитку регіонів країни.

Після того, як стан соціально-економічного розвитку окремих регіонів буде з'ясовано, необхідно буде встановити критерії просторової асиметрії економіки країни – тобто розробити методологію, що дозволить на підставі інтегрованих або часткових (за напрямками) даних про окремі регіони описати загальний стан симетричності економіки у регіональному розрізі. Особливо корисним буде порівняти, як змінюється симетричність національної економіки з року в рік, чи присутні будь-які тренди, чи можна охарактеризувати зміни за допомогою того чи іншого статистичного закону розподілу.

Для того, щоб схарактеризувати просторову асиметричність економіки, доречно буде використовувати такий статистичний показник, як коефіцієнт асиметрії. Він показує, наскільки відрізняються медіана та мода статистичного розподілу значень показників від його середнього значення, тобто симетричним вважається розподіл, в якого всі ці показники рівні. В такому разі необхідно розглядати як статистичний ряд ті чи інші показники соціально-економічного розвитку регіону – окремо взяті значення ВВП, інвестицій, бюджетних видатків тощо – на душу населення, у відсотках від інших

величин, або ж інтегральні показники, розроблені із застосуванням вагових або рангових коефіцієнтів. Коефіцієнт асиметрії у такому випадку показуватиме, наскільки нерівномірною є просторова структура економіки, тобто наскільки в середньому відрізняється значення того чи іншого макроекономічного показника в різних регіонах від середнього значення. Порівнявши значення цього показника з коефіцієнтом асиметрії інших країн (або України в динаміці), можна буде отримати цілісну картину та уявлення про те, яким є стан асиметрії соціально-економічного розвитку регіонів України та встановити, якою є динаміка, а також зробити висновки порівняно з іншими країнами світу, як розвиненими, на які слід орієнтуватися як на умовну модель, так і такими, що розвиваються.

Тут, однак, не можна залишити поза увагою той факт, що геометрична інтерпретація асиметрії припускає, що статистичний розподіл, названий симетричним, може описувати ситуацію крайньої поляризації щодо різниці в рівні доходів мешканців одних територій та інших. Наприклад, якщо у гіпотетичній країні є три однаково населені регіони з валовим регіональним продуктом на душу населення у 1000, 5000 та 9000 у.о., то коефіцієнт асиметрії буде дорівнювати нулю. Статистичний розподіл, таким чином, показуватиме, що населення у відносно багатших регіонах стільки ж, скільки й у відносно бідніших. Можливі й складніші ситуації, коли за очевидної непропорційності розподілу національного доходу статистика показуватиме абсолютну симетричність. Таким чином, використання коефіцієнта асиметрії не є єдино прийнятним шляхом встановлення стану нерівномірності соціально-економічного розвитку регіональної економіки. Тож необхідний більш надійний інструментарій встановлення та оцінювання асиметрії соціально-економічного розвитку країни у просторовому вимірі. Таким показником можна, звичайно ж, вважати дисперсію: навіть саме походження цього слова (розсіювання) вказує, що цей показник може бути застосований. Серед інших подібних показників слід згадати також про середні плинні: їх широко використовують у таких сферах прикладних соціальних досліджень, де поточне значення того чи іншого показника не може вважатися надійним чи достовірним джерелом інформації. Тож дані групуються за певний період, наприклад, по п'ять річних значень. Для зручності порівняння використовують не суми цих значень, а їхні середні. Такий підхід зменшує довжину ряду даних, але висновки про динаміку стають набагато більш ґрунтовними, позбавленими випадкових коливань, що могли бути спричинені екзогенними чинниками, що не мають нічого спільного з досліджуваними явищами.

Висновки та пропозиції. Незалежно від обраного способу математичного вимірювання асиметричності, не слід встановити критичні межі, що вони слугуватимуть критеріями віднесення ситуації до несприятливої, небезпечної, загрозливої тощо. Кількісні межі якісної класифікації ситуації як такої чи іншої повинні розроблятися методологічно вимогливо, із застосуванням багатокритеріального підходу, оскільки інакше можливе викривлення фактів та ситуації, що матиме наслідком прийняття неефективних рішень відповідальним керівництвом. Власне, стан, що склався натеper в Україні, є не в останню чергу наслідком відсутності в системі аналізу макроекономічних ризиків дієвого моніторингу асиметрії соціально-економічного розвитку регіонів як підсистеми економічної безпеки держави, завданням якого було б вироблення необхідних для недопущення загострення ситуації рішень. Між тим, розробка, обґрунтування та впровадження вищезгаданого багатокритеріального статистичного підходу до ідентифікації та оцінювання асиметрії соціально-економічного розвитку регіонів є одним із перспективних напрямків майбутніх досліджень у галузі економічної безпеки країни.

Звичайно ж, статистичний інструментарій оцінювання асиметрії соціально-економічного розвитку регіонів не вичерпується зазначеними підходами та способами оцінювання. Проте усі складніші та відповідно надійніші й точніші методики, що будуть розроблені та запропоновані пізніше, будуть, очевидно, ґрунтуватися саме на такому розумінні просторової асиметрії економіки, яке запропоноване в даному дослідженні.

Список літератури

1. Словник іншомовних слів. – К., УРЕ, 1974. – 776 с.
2. М. Г. Тофтул. Логіка: Посібник. – К.: Видавничий центр “Академія”, 2002.- 368 с.
3. Харазішвілі Ю.М. Методологічні засади інтегрованої оцінки діяльності регіонів // Формування ринкових відносин в Україні. – 2006. - №10. – С. 131-136.
4. Клебанова Т.С., Талашенко А.І., Гур’янова Л.С. Порівняльний аналіз соціально-економічного розвитку регіонів України // Статистика України. – 2005. - №3. – С. 57-60.

Статья посвящена проблеме идентификации ассиметрии социально-экономического развития регионов как состояния национальной экономики

The article is devoted to the problem of the identifying the asymmetry of regional socioeconomic development as the national economy's state